

open en ongedwongen. Opvallend is de waardering die herhaaldelijk tot uiting komt voor de Papoea-matrozen-‘DVS’ (dienst van scheepvaart), wier vaardigheid vooral bij het optuigen van bakens en het manoeuvreren met sloepen indruk maakte. Typerend voor de verhoudingen is wel dat op een gegeven tijdstip in de jaren 1950 op voorstel van de commandant van de *Snellius* besloten werd om in het vervolg de dok- en onderhoudsbeurt die de opnemingsvaartuigen halverwege hun verblijf in Nieuw-Guinea moesten ondergaan, niet meer plaats te laten vinden in Australië maar in Hong Kong. De reden was, aldus Roels: ‘onze matrozen-DVS, gewend als zij waren om aan boord en aan de wal in Nieuw-Guinea als gelijken van hun Hollandse collega’s te worden behandeld, pikten het eenvoudig niet dat zij in Australië niet gezamenlijk met de Hollandse matrozen de wal opkonden voor een bioscoop- of restaurant-bezoek.’ (177)

Dat de openheid van de sloopssamenleving ook binnen de marine wel eens minder positief werd gewaardeerd, bleek Roels in 1956 bij een inspectie door de regionale marinecommandant. Deze toonde zich zeer verontwaardigd dat Roels tijdens een verblijf te Merauke zijn intrek had genomen in een leegstaand officiershuis ... samen met een onderofficier. (189) Wat medegedeeld wordt over de contacten met de lokale bewoners levert soms boeiende informatie op, zoals de beschrijving van een Koninginnedagviering te Merauke (129-132) en van ontmoetingen met min of meer prominente figuren uit de autochtone en Europese bevolking, van wie één *kepala kampong* op een door Roels genomen foto vereeuwigd is met de *twee* hemden die hij draagt als teken van zijn waardigheid. (169)

Een *toppi* is een topteken: een baken dat gebruikt wordt bij hydrografische metingen. Daarnaast wordt men in deze uitgave nog geconfronteerd met vele andere vaktermen, met name op hydrografisch gebied, en uitdrukkingen uit het marinejargon, veelal in het Maleis. Het is daarom een goede zaak dat een verklarende lijst van woorden en afkortingen is opgenomen. De bruikbaarheid van dit boek wordt bovendien vergroot door de aanwezigheid van een artikel door de gewezen chef der hydrografie, schout-bij-nacht Kreffer, waarin deze een bondig overzicht geeft van de hydrografische techniek zoals deze in de beschreven periode werd beoefend.

Zo is een geheel ontstaan dat zeker van nut is, niet alleen voor wie belangstelling heeft voor de geschiedenis van de koninklijke marine, maar ook voor anderen die geïnteresseerd zijn in de nadagen van het Nederlandse koloniale verleden in ‘de Oost.’

Ph. M. Bosscher

J. Hoffenaar, J. S. van der Meulen, R. de Winter, ed., *Confrontatie en ontspanning. Maatschappij en krijgsmacht in de Koude Oorlog 1966-1989* (Den Haag: Sdu uitgevers, 2004, 306 blz., €24,99, ISBN 90 12 10090 9).

Dit keurig verzorgde en fraai geïllustreerde boek kwam tot stand onder auspiciën van de Stichting maatschappij en krijgsmacht (SMK), het Instituut voor militaire geschiedenis en de Sectie luchtmachthistorie. Het is het derde (en laatste) deel in een reeks over de geschiedenis van de Koude Oorlog. De rode draad vormt de relatie tussen maatschappij en krijgsmacht in Nederland gedurende ‘de tweede helft’ van de Koude Oorlog, de periode 1966-1989.

De twee belangrijkste thema’s zijn de maatschappelijke onrust in de jaren 1960 en 1970 en de commotie rond de plaatsing van kernwapens in de jaren 1980. Maar overigens waaert het onderwerp breed uit. Zo schrijven defensiespecialist J. Colijn over de Nederlandse wapen-

industrie en historica B. C. M. Kester over de beeldvorming rond de Nederlandse deelname aan de vredesmacht UNIFIL in Libanon (1979-1985).

Landmachthistoricus B. Schoenmaker komt met een mooie nuancering van de these van James Kennedy dat de maatschappelijke veranderingen in de jaren zestig vooral van bovenaf, door welwillende elites, zijn gedirigeerd. Hij laat zien dat het er in de defensiewereld gecompliceerder aan toeging, getuige de discussies over de lange haren van dienstplichtigen of over de VVDM, de strijdvaardige 'vakbond' van dienstplichtige militairen. Volgens de auteur wekte de commotie hierover ten onrechte de indruk dat beroepsmilitairen uitsluitend dwarslagen en dat van hen geen initiatief tot vernieuwing is uitgegaan. Het kader zag wel degelijk in dat de krijgsmacht zich diende te ontwikkelen tot een open bedrijf. Moderne gevechtsvormen vereisten bovendien een grote mate van eigen verantwoordelijkheid van de militair. Desondanks verhult Schoenmaker niet dat de meeste beroepsmilitairen 'er op zijn zachtst gezegd aan (moesten) wennen dat hun vertrouwde ... wereldje plotseling was ingestort.' Hierdoor doemt uit zijn bijdrage toch het beeld op van de krijgsmacht als behoudzuchtige omgeving.

Dat starre beeld komt — al of niet bedoeld — ook bij andere auteurs terug. SMK-medewerkers J. S. van der Meulen en N. P. M. Nuij laten in hun onderhoudende artikel over 'de triomf van de langharige soldaat' zien hoe de militaire leiding tegen de stroom in probeerde te roeien met allerlei gedetailleerde richtlijnen voor het kopsel ('maximaal twee centimeter onder de kraag en tot aan de onderkant van de oren'). Marinehistoricus A. J. van der Peet betoogt dat de marinetop er begin jaren zeventig niets voor voelde het korps mariniers in te schakelen bij de terreurbestrijding. Een dergelijke taak zou de normale diensten verstoren. De politieke leiding wees de bezwaren echter van de hand, zodat in 1973 de Bijzondere bijstandseenheid mariniers kon worden opgericht. De inzet van deze eenheid onder meer bij de Molukse gijzelingsacties leverde het marinierskorps onverwacht veel nieuwe waardering op. Ten slotte toont politicoloog P. M. E. Volten hoe moeizaam Nederland zich aanpaste aan het einde van de Koude Oorlog. Zelfs na 1989 bleef men op defensie denken in tienjarenplannen gericht op handhaving van de bestaande NAVO-taken.

Interessant is ook de bijdrage van historicus J. C. H. Blom die een alternatieve titel voor het boek aandraagt. Volgens hem werden de jaren 1966-1989 eerder gekenmerkt door 'contestatie en continuïteit' dan door 'confrontatie en ontspanning.' Het was een periode 'met een Januskop.' Enerzijds werd de veranderingswil luid geproclameerd, anderzijds was er sprake van een opmerkelijke continuïteit in sociaal, economisch en politiek opzicht. Blom bepaalt zich vooral tot de maatschappelijke ontwikkelingen in Nederland, maar in veel bijdragen valt op dat de continuïteit ook in militaire zaken groot was. Landmachthistoricus J. Hoffenaar laat zien dat er weliswaar lang en verhit is gedebatteerd over de legendarische defensienota van 1974, maar het resultaat was dat Nederland óók onder het kabinet-Den Uyl een trouwe bondgenoot bleef met een moderne en relatief omvangrijke krijgsmacht. Historicus R. C. van Diepen toont in zijn artikel over het kruisraketendebat aan dat zelfs de 'Hollanditis' diep geworteld was in de Nederlandse traditie van afschuw van machtspolitiek. Uit de bijdrage van politicoloog D. A. Hellema blijkt dat het begrippenpaar 'confrontatie en ontspanning' vooral van toepassing was op de internationale ontwikkelingen: van de détente in de jaren zestig tot de nieuwe Koude Oorlog na de Sovjetinval in Afghanistan in 1979.

De verslapping van de discipline in de krijgsmacht bracht al met al weliswaar onrust teweeg en wekte ook internationaal verbazing ('Incroyable mais vrai', stond er in een Franse krant boven een foto van langharige Nederlandse soldaten). Maar als puntje bij paaltje kwam, bleek de gevechtskracht er niet fundamenteel door te zijn aangetast. De werkelijke problemen bij de koninklijke landmacht lagen elders, aldus generaal buiten dienst J. M. J. Bosch: onder meer bij

het feit dat het eerste legerkorps zich bij een Sovjetaanval eerst over grote afstanden moest verplaatsen alvorens het kon worden ingezet. De 'hippie-army' bleek intussen wel degelijk te bestaan uit goed opgeleide militairen.

J. W. L. Brouwer

F. Hoekstra, *In dienst van de BVD. Spionage en contra-spionage in Nederland* (Amsterdam: Boom, 2004, 223 blz., €19,50, ISBN 90 8506 0230).

'Het is jammer dat Frits nooit hoofd van de dienst is geworden.' Dat was het ironisch commentaar van een voormalig plaatsvervangend hoofd van de BVD na het lezen van Hoekstra's memoires, waarin, volgens de achterflap, voor het eerst in de Nederlandse geschiedenis een voormalig leidinggevend medewerker van de BVD met zijn ervaringen naar buiten treedt. Tot die ironie geeft Hoekstra's 'boek(je)', zoals hij het zelf noemt, wel enige aanleiding. Daarbij denk ik dan niet zozeer aan wat hij aan feitelijkheden vertelt, maar vooral aan de manier waarop hij dat doet. Als we Hoekstra mogen geloven was de BVD een verkalkte, in de oude en versleten patronen van de Koude Oorlog denkende organisatie. Daarin kwam pas verandering toen aan het begin van de jaren zeventig 'kritische jongeren' de dienst kwamen versterken. Onnodig te zeggen dat Hoekstra daartoe behoorde. De 'kritische' blik waarmee hij in zijn boek naar de organisatie kijkt, verleidt hem echter tot een aantal uitspraken die op zijn minst aanvechtbaar zijn.

Het is niet juist dat pas toen drs. A. Kuipers in 1967 hoofd van de dienst was geworden, nieuw (en jong) personeel werd aangetrokken ter vervanging van de oorlogsgeneratie die met pensioen ging. Al jaren eerder was daarmee onder het bewind van Kuipers' voorganger mr. J. S. Sinninghe Damsté een begin gemaakt. In 1965 waren in dag- en weekbladen 'open' personeelsadvertenties verschenen waarin het toenmalige ministerie van binnenlandse zaken 'ten behoeve van de Binnenlandse Veiligheidsdienst' jonge academici van uiteenlopende disciplines uitnodigde te solliciteren. Eerder al had 'een grote instelling in het Westen des lands' (de BVD dus) met groot succes per advertentie 'jonge intelligente medewerkers' geworven voor de middelbare rangen. Dat pas aan het begin van de jaren zeventig de al genoemde 'kritische jongeren' hun intrede deden, lijkt dan ook een perspectivische vertekening.

Het is jammer dat Hoekstra het nodig heeft gevonden enige voormalige medewerkers van de dienst met naam en toenaam op onnodig denigrerende wijze ten tonele te voeren. Zo zet hij een voormalige collega te kijk die naar zijn mening niet anders deed dan op staatskosten zijn hobby uitleven, in dit geval het registreren van politiek actieve studenten. Het was uitgerekend deze man die aan het eind van de jaren zestig, toen ook in bestuurlijk en politiek Nederland even de paniek uitbrak over het radicalisme onder studenten, met zijn weliswaar gortdroge maar exacte rapportages kon aangeven in hoeverre studentenorganisaties als de ASVA in communistisch vaarwater terecht waren gekomen. Vooral dankzij hem kon de BVD in die jaren aan politiek en bestuur relevante informatie leveren waardoor 'Parijse toestanden' konden worden voorkomen.

Interessant is de manier waarop Hoekstra de ethiek van het werken bij de BVD aan de orde stelt, in het bijzonder waar het gaat om het recruter en manipuleren van agenten. Hij blijkt de voorkeur te geven aan het 'draaien' van iemand die al in een organisatie actief is, boven het 'opbouwen' van een onbeschreven blad tot actief lid van een organisatie — uiteraard een organisatie waarvoor de BVD belangstelling had. Afgezien van het feit dat over die voorkeur